

DE WAARDE VAN DE BELGISCHE FRANK VAN 1830 TOT 1930

Met de numismatiek kan men alle kanten op. Neem nu een oud muntstuk dat mooi is afgewerkt, dan kan men zeggen dat het een pareltje is van graveerkunst. De vraag kan echter ook rijzen: wat was de waarde van die bepaalde munt in haar tijd? Hier volgt een bondig overzicht van de waarde van onze Belgische frank voor de periode van 1830 tot 1930.

1. PERIODE TOT 1853

In de 17de eeuw bereikte het dagloon van een geschoold arbeider zijn hoogtepunt, maar daalde tot omgerskend 2,50 frank in 1789 en tot ongeveer 1,50 frank in 1846.

Volgens Ducpétiaux was dit vooral te wijten aan enerzijds de bevolkingstoename, die niet kon bijgehouden worden door de produktie en anderzijds de mechanisatie met al haar gevolgen, vooral in de textielnijverheid. Daarbij kwam dat in de periode 1844/45 de tarweoogst mislukte en de aardappelen voor 80% door ziekte vernietigd werden. In 1846 mislukte de roggeoogst, met als gevolg nog lagere lonen en hogere prijzen.

Het aantal behoeftigen, ondersteund door openbare weldadigheid, steeg verontrustend. In 1828 was dat 14,43% van de bevolking, in 1839 14,28% en in 1846 zelfs 16,13%. In absolute cijfers gaf dit in 1828 563.565 behoeftigen op een totale bevolking van 3.905.235 en in 1846 waren het er 699.857 op 4.337.206.

De provincie West-Vlaanderen was er het slechtst aan toe. Op een bevolking van 643.004 in 1846 waren er 166.141 behoeftigen of 1 op 3,87 (25,81%). Hierbij moet men rekening houden met het sterftecijfer dat hoger lag dan het geboortecijfer. De meeste mannen, vrouwen en kinderen werkten er in de textielnijverheid en hadden zeer lage lonen (ongeveer de helft lager dan in andere bedrijfstakken).

Zo kreeg een spinster jonger dan 16 jaar het laagste loon hetzij 1 sou per dag (1 sou = 4 liards = + 9 centiem), uitzonderlijk 10 centiem voor een arbeidsdag van 15 uur hard labeur. Boven de 16 jaar waren de inkomsten 6 liards tot 3 sous. De meeste arbeiders verdienden 0,50 tot 1 frank, de besten 2,50 frank per dag. Vrouwen ontvingen doorgaans de helft van deze lonen.

De onderstaande tabel geeft de prijzen van de basisvoeding in de jaren 1844 tot 1847.

Prijzen in frank per kg of liter	1844	1845	1846	1847
tarwebrood	0,20	0,22	0,26	0,41
roggebrood	0,14	0,15	0,21	0,34
rundsvlees	0,85	0,92	0,94	0,95
varkensvlees	0,84	0,84	1,06	1,10
aardappelen	0,03	0,06	0,09	0,13
gedroogdeharing	0,20	0,24	0,28	0,35
erwten	0,15	0,15	0,22	0,26
rijst	0,23	0,23	0,52	0,69
boter	1,30	1,44	1,60	2,00

(DUCPÉTIAUX, *Le paupérisme dans les Flandres*).

Ben gemiddeld gezin (vader, moeder en vier kinderen) had per dag een minimumbehoefte aan : 2 kg brood, 4 kg aardappelen, groenten, melk, wat kaas en weinig vlees, meestal voor de vader bestemd.

Per jaar was dat 416,10 frank in 1845 en 682,55 frank in 1847. Hierbij moet nog de verwarming (1 ton kolen per jaar = 24 frank), de huur van één kamer voor het ganse gezin, de verlichting en de kleding geteld worden. Daarbij daalden de lonen in 1847 nog met ongeveer 15% (1).

Hieruit mag het besluit getrokken worden dat de jaren 1845/47 voor 1/7 van de bevolking bittere armoede en hongersnood betekenden en dat het voor een hogere klasse evenmin erg rooskleurig was. Deze jaren zijn voor België de zwartste geweest, erger nog dan de jaren 1930/33.

In deze periode van depressie werden weinig munten geslagen, alleen een klein aantal zilveren 5-frankstukken en koperen stukjes van 5, 2 en 1 centiem, samen voor een bedrag van ongeveer 4 miljoen frank. Gewoonlijk werd voor rond de 10 miljoen frank per jaar aangemunt.

11. PERIODE VAN 1854 TOT 1914

In het begin van deze periode waren de lonen nog zeer laag, zoals uit de onderstaende tabel blijkt :

Gemiddeld loon per dag in 1854

Mannen	1,49 - 1,56 F	: waarvan 55% van 0,50 - 1,50 F
		en 24% van 1,50 - 2,00 F
Vrouwen	0,71 - 0,89 F	: waarvan 76% minder dan 1,00 F
		en 23% van 1,00 - 2,00 F
Jongens (-16j)	0,54 - 0,56 F	: waarvan 83% minder dan 1,00 F
Meisjes (-16j)	0,39 - 0,55 F	: waarvan 95% minder dan 1,00 F

(NEIRYNCK K., *De lonen in België sedert 1846*).

Voor dit loon moest 10 tot 12 uur, en meestal meer, per dag worden gewerkt.

Geleidelijk verhoogden de lonen en verminderde de arbeidsduur ; in 1896 waren de lonen verdubbeld t.o.v. 1854 en de werkuren in theorie verminderd tot negen. Voor de mannen waren de lonen beneden de 1,50 F per dag praktisch volledig verdwenen. Dit betekende in geen geval dat er welvaart heerste, zoals blijkt uit een rapport van de "Commission du Travail" in 1886 : *"Budget van een Antwerps dokwerkersgezin. De vader is 42 jaar en werkt als vaste man bij de natie ; hij verdient 3 F per dag en 18 F per week ; als vast aangeworven arbeider heeft hij een bevoorrechte positie. De moeder is 38 jaar oud en zorgt voor het gezin. Er zijn vier kinderen ; de oudste dochter, 16 jaar, verdient 3 F per week als leermeisje-wasvrouw ; de oudste zoon, 14 jaar, wint 1 F per week als leerjongen-boekbinder ; de twee jongste kinderen, 11 en 8 gaan naar school. Het inkomen van het gezin bedraagt dus 22 frank per week. Voor brood, aardappelen, kaffie, melk, vlees, margarine en vet geven zij 10,15 frank uit ; voor klederen, garen, naalden e.d. 4,40 frank ; voor vuur en licht 2,45 frank en voor de huur van de ene kamer die ze bewonen 3 frank.*

(1) DUCPETIAUX, op. cit.

Verder geeft de vader 1,05 frank uit aan tabak en bier en belopen de zondagsuitgaven van het hele gezin 0,50 F. Alles samen wordt 21,55 frank uitgegeven en blijft er nog 45 centiemen over, die moeten dienen voor zesp, schoenen, onderhoud en herstel van klederen enz... Van weelde is hier zeker geen sprake. Basisvoeding was brood en aardappelen van de goedkope soort. Weinig vlees en eieren, een beetje kaas."

Als vergelijking hiermee de lonen van de agenten van de Thesaurie (Belgisch Staatsblad van 31.12.1875) :

Agenten 5° klas : 2.400 - 3.000 frank per jaar
 Agenten 4° klas : 3.300 - 4.300 frank per jaar
 Agenten 3° klas : 4.600 - 5.600 frank per jaar
 Agenten 2° klas : 6.000 - 7.000 frank per jaar
 Agenten 1° klas : 7.500 - 8.000 frank per jaar

In het jaar 1901 was de beginwedge van een onderwijzer 100 frank per maand en naast voeding kon hij volgende aankopen doen :
 1 paar schoenen 10 - 12 frank ; een driedelig kostuum 50 - 60 frank ; een glas bier 10, 12 of 15 centiem naargelang de gelegenheid ; een sigaar 10 centiem en een krant 5 centiem.

Een advertentie uit de Gaset van Antwerpen van 9 januari 1901 :
 "Goede Dinere aan 50 cent. alle dagen verandering, alles van 1° kwal. Soap, vleesch, legumen, patatten, brood, bier en koffia. Gemeubilicerede kamers aan 18 fr pr. maand. Alle dagen versehe oesters met citroen aan fr. 0,60 en 1 fr. het doosjn. Rubensstraat 10, Antwerpen".

Ondanks de diverse verhogingen van de lonen, waren er nog steeds uitzonderingen zoals blijkt uit een artikel van de Gaset van Antwerpen van 6 mei 1907 :

"WERKSTAKING TE HAMME - Verleden Zaterdag ontvingen alle fabriekanten onser gemeente eenen brief, ondertaekend door "De Vereenigde Werklieden", waarin deze de volgende eischen deden. In Vermeerdering van 25 centiemen op het dagloon. (Het gewone dagloon beloopt hier 2,25 fr.)

2e Vermindring van één uur op het dagwerk. (In 't algemeen werkt men hier 12 uren daags). Elkeen verwachtte nieuwagterig wat uitelag dit schrijven zou opleveren. Eerst Maandag namiddag kwam er eenige oplossing... Een der Nijveroars had de gevraagde loonsvermeerdering toegestaan. Het getal werkuren moest echter onveranderd blijven. De werklieden namen dit aan en het nieuws verspreidde zich bliksemnel door de gemeente".

In 1913 was de prijs van een stuk grond in Wilrijk bij Antwerpen, wijk Valaar, 3.000 frank voor 270 m².

De stijgende evolutie bleef verder duren zoals blijkt uit de volgende tabel :

Loonindex 1896 - 1900 - 100 (2)

1846 : 54,9	1873 : 99,3	1909 : 113
1856 : 63,1	1879 : 85	1911 : 117
1866 : 76,5	1889 : 90	1912 : 125
1872 : 90,1	1899 : 101	1913 : 130

(WEIRYNCK H., op. cit.).

(2) het referentieloon van de periode 1896-1900 bedroeg 1.100 F per jaar.

De lonen beneden de twee frank waren verdwenen voor de mannen, de vrouwen verdienden van 1,80 F tot 2,25 F per dag (de helft).

III. PERIODE VAN 1918 TOT 1930

Na de eerste wereldoorlog werd door de studiedienst van de Nationale Bank van België in haar statistieken afgezien van een aansluiting met het vooroorlogse loonpeil. De redenen waren vooral de grondige wijziging van de economische structuur, de grote verbetering van de werktuigen, de rationalisatie van de ondernemingen, de mechanisatie en elektrificatie van de bedrijven en de kortere arbeidsduur (3).

Om algemene inlichtingen te bekomen over de levenswijze van de minst begoede klassen der bevolking, ondernam in 1921 het Ministerie van Nijverheid en Arbeid een enquête over de voeding en het inkomen in 1.500 gezinnen van arbeiders en kleine burgers (bedienden en detailverkopers). Deze enquête gaf eveneens een wijziging t.o.v. de vooroorlogse periode : een lichte vermindering van brood en aardappelen en van vet, spek en varkensvlees dat deels vervangen werd door margarine en rundsvlees ; toename van het verbruik van melk, boter, eieren, koffie en suiker.

Voedselverbruik in 1910 en 1921 per maand en per volwassen arbeider

Verbruikte hoeveelheden in kg

Produkten	1910	1921	% 1921/1910 (100%)
rundsvlees	1,508	2,123	140
varkensvlees	0,848	0,713	84
spek	0,758	0,690	91
vet	0,953	0,791	81
eieren	0,645	1,088	168
melk	6,908	9,286	134
boter	1,360	1,868 (4)	135
brood	20,220	19,515	96
aardappelen	21,795	21,480	98
koffie	0,593	0,720	121
suiker	0,503	1,499	298

(NEIRYNCK M., op. cit.).

Eveneens daalde het aandeel van het voedselverbruik in 1929 tot 75% van het totaal familiebudget (in 1891 nog 89%). De kwaliteitsverbetering van de voeding en de vermindering van het aandeel van die voeding in het budget verwijst naar een stijging van de koopkracht.

Het gemiddeld loon per dag in 1930 bedroeg voor mannen 46 frank waarvan 75% tussen 30 en 60 frank verdienden. Bij de vrouwen waren de lonen bijna de helft lager : het loon was gemiddeld 24 frank per dag waarvan 50% een inkomen hadden tussen de 20 en 30 frank.

Hieruit blijkt dat de levensstandaard geleidelijk steeg. In 1929 konden verschillende mensen reeds aan enige luxe denken, alhoewel die zeer duur was. En weldra zou ook de grote economische crisis van de dertiger jaren aanbreken.

(3) NEIRYNCK M., op. cit.

(4) verbruik van boter en margarine.

IV. VERGELIJKING VAN DE DRIE PERIODES

a) Vergelijken we eerst de prijs van de belangrijkste voedingswaren :

Prijzen in frank per kg of liter

Produkten	1854	1891	1929
tarwe	0,43	0,33	2,38
rogge	0,26	0,16	1,18
aardappelen	0,12	0,16	0,92
vlees	1,--	1,80	16,46
melk	0,12	0,21	1,99
boter	1,75	2,87	31,70
koffie	2,--	3,08	24,71
bier	0,13	0,20	?
gemiddeld dagloon	2,40	4,50	45,--

(NEIRYNCK H., *op. cit.*).

Dit deze tabel blijkt reeds een verbetering voor de tweede periode : verlaging van de prijzen van tarwe en rogge en slechts een geringe verhoging van aardappelen, melk en bier. Daarbij was het loon in 1891 het dubbele van 1854. Voor 1929 waren de prijzen t.o.v. 1891 ongeveer 3 tot 10 maal hoger, de lonen waren echter 12 tot 15 maal gestegen.

b) Het gemiddeld verbruik per maand en per gezin (vader, moeder en vier kinderen van 6 tot 17 jaar) bedroeg : 100 kg tarwebrood, 50 kg aardappelen, 10 kg vlees, 30 liter melk, 7 kg boter en 2 kg koffie.

In onderstaande tabel wordt de prijs van dit verbruik vergeleken met het loon per dag. In de laatste kolom bevindt zich het theoretisch aantal arbeidsdagen die nodig zijn om dat bedrag te verdienen.

Jaar	Prijs Standaardverbruik	Gemiddeld loon per dag	Aantal arbeidsda- gen (theoretisch)
1853	80,80 F	2,40 F	33,67
1886	78,17 F	3,10 F	25,21
1891	90,25 F	4,50 F	20,05
1929	779,62 F	45,-- F	17,32

Het is duidelijk dat wanneer de arbeider in 1853 meer dagen moest werken (33,67) dan er dagen in de maand zijn, er een tekort was en er dikwijls hongersnood heerste. Velen moesten zich dan ook wenden tot de openbare liefdadigheid of zelfs uit bedelen gaan. Eveneens werden er t.o.v. dit standaardverbruik, vervangingsprodukten gebruikt zoals roggebrood i.p.v. tarwe, vet i.p.v. boter. Ook werden er meer aardappelen gegeten dan brood. De levensstandaard steeg geleidelijk zodat de meesten meer geld konden besteden aan een betere woongelegenheid, een beetje comfort, ontspanning, e.d.

c) Index van het reëel loon : d.i. de toename van de koopkracht rekening gehouden met de stijging van de prijzen en lonen.

1844 : 89	1914 : 212
1854 : 100	1925 : 210
1891 : 184	1930 : 240

Hieruit blijkt dat de koopkracht op honderd jaar bijna tweeënhalve maal verhoogd is, wat een zekere welstand meebracht in de jaren vóór de tweede wereldoorlog ten opzichte van de negentiende eeuw.

BIBLIOGRAFIE

- K. VAN ISACKER, *De Antwerpse Dokwerker*, 2de druk, Antwerpen, 1966.
 K. VAN ISACKER, *Afscheide van de Havenarbeider*, Antwerpen.
 L. ROELS, *De man met het krijtje*.
 L. BARRELMANS, *Mijnheer Sneyvaegers*.
 M. WEIRYNCK, *De Loonen in België sedert 1848*, Leuven, 1944.
 DUCPETIAUX, *Le paupérisme dans Les Flandres*, Brussel, 1850.
 DUCPETIAUX, *Le paupérisme en Belgique. Causes et Remèdes*, Brussel, 1844.
 GAZET VAN ANTWERPEN, 9 januari 1901 en 6 mei 1907.

Herman GIBENS